

Małgorzata Judycka

Ideale wychowawcze w Polsce po II wojnie światowej - ewolucja czy rewolucja?

Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 2, 39-61

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Judycka

Doktorantka w Katedrze Praw Człowieka i Prawa Europejskiego UWM w Olsztynie

Ideale wychowawcze w Polsce po II wojnie światowej – ewolucja czy rewolucja?

Słowa kluczowe: ideologia komunistyczna, transformacja ustrojowa, pluralizm, cele edukacji, ideał pedagogiczny, prawo do nauki, prawa dziecka.

1. Stereotypy i założenia powojennych programów wychowawczych

Historycznej ewolucji ideału wychowawczego towarzyszyły reformy zarówno Polski Ludowej z jej socjalistycznymi stereotypami, jak i Rzeczypospolitej Polskiej, która od 1989 r. funkcjonuje jako państwo demokratyczne. Zasadniczym problemem jest interpretacja pojęcia ideału, metod wychowawczych, treści, form i celów edukacji przyjętych przez polską pedagogikę w różnych okresach dziejowych. W społeczeństwie quasi-totalitarnym, pedagogika legitymizowała się ostateczną i niepodważalną ideologią oddziaływań politycznych, a tym samym sprzyjała utrwalaniu izolacji od innych prądów i nurtów wychowawczych.¹ Odrzucanie pluralizmu w naukach o wychowaniu było ściśle powiązane z pedagogiką socjalistyczną jako jedynie słusznym systemem wiedzy o wychowaniu totalitarnego społeczeństwa.²

Polska powojenna, indoktrynowana ideologicznie przez Związek Radziecki, daleka od prawdy historycznej, łamiąca zasady godności wyznaczała poprzez władzę komunistyczną cele i treści edukacji oraz formy jej funkcjonowania. Ustrój państwa ukształtowany bez jego udziału i akceptacji, wzorowany na systemie radzieckim, oznaczał sowietyzację Polski. Związek Radziecki narzucał swoje prawa, zaś Polska gwarantowała posłuszeństwo i całkowite podporządkowanie radzieckiej władzy komunistycznej.³ Manifest

¹ *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, t. 1, Warszawa 2004, s. 185.

² *Ibidem*.

³ A. Gaca, K. Kamińska, Z. Naworski, *Historia i współczesność. Świat i Polska. Ludzie i poglądy*, t. II, Toruń 1998, s. 266–277.

do Narodu Polskiego, ogłoszony 22 lipca 1944 r. przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego uznając za obowiązujące postanowienia Konstytucji z 17 marca 1921 r. do czasu powołania nowej konstytucji, narzucił charakter demokracji ludowej w ścisłym sojuszu z ZSRR nowo powstałemu państwu. Manifest ogłosił wprowadzenie w szkołach jednolitego programu nauczania, uznając za priorytetowe zasady powszechności, publiczności oraz bezpłatności.⁴ Podejmował problem odbudowy szkolnictwa umacniając w społeczeństwie polskim przekonanie, że istnieją przesłanki do stworzenia demokratycznego państwa prawa. Na takiej płaszczyźnie odbywały się ożywione dyskusje i debaty ujmujące znaczenie demokratycznego ideału wychowawczego w kształtowaniu się oblicza ideowego powszechnej edukacji narodu. Wielki Zjazd Oświatowy debatujący w Łodzi w 1945 r., uwidocznił rolę socjalistycznych podstaw ideału w polskiej pedagogice poprzez toczący się dyskurs: *kim jest, kim ma być człowiek uspołeczniony i obywatel w ustroju demokratycznym oraz jaka ma być polska szkoła*.⁵

Referendum ludowe, które odbyło się w Polsce 30 czerwca 1946 r. w oparciu o ustawę o przeprowadzeniu głosowania ludowego z 28 kwietnia 1946 r. uchwaloną przez Krajową Radę Narodową⁶, sfałszowane przez władzę komunistyczną, miało być sprawdzianem popularności rządzących krajem komunistów. Fale terroru skierowane przeciwko różnym grupom społecznym, w tym także przeciwko Kościołowi, księżom, szkolnictwu kościelnemu, katechezie w szkołach miały miejsce w czasach funkcjonowania Rzeczypospolitej Polskiej wraz z konstytucyjnie zagwarantowanymi demokratycznymi rozwiązaniami prawnymi. Bezprawie aparatu bezpieczeństwa i jego wszechwładza wymuszały umacnianie się demokracji ludowej,⁷ zaś szkoła polska realizowała ideały wychowania komunistycznego według wzorców ukształtowanych w Związku Radzieckim, a następnie przeszczepianych na grunt polski. Podstawą ówczesnych teorii pedagogicznych były nowatorskie metody Rosjanina, Antoniego Makarenki, dotyczące pracy kolektywnej.⁸

W tym miejscu warto przybliżyć postać Antoniego Makarenki, który wywarł olbrzymi wpływ na losy powojennej polskiej pedagogiki, gdyż skupiał się na problemie ideowo-moralnym w procesie wychowawczym, walcząc tym samym o umacnianie podstaw ustroju komunistycznego. Jako ludowy nauczyciel i proletariacki pedagog, Makarenko odrzucał stare zasady i tradycje, podkreślając znaczenie wychowania klasy robotniczej w kolektywie, stanowiącym – jego zdaniem – siłę znakomitą, twórczą, surową, dokładną i doświadczoną. Uznawał on mistrzostwo pedagogiczne za najwyższe osiągnięcie nauczyciela traktującego priorytetowo jedność w kolektywie, zwartość, brak indywidualizmu i karność. Podstawowym środkiem rozwijania dyscypliny

⁴ Dz. U. 1944, Nr 1, poz. 1.

⁵ *Pedagogika...*, s. 162–163.

⁶ Dz. U. 1946, Nr 15, poz. 105.

⁷ A. Gaca, K. Kamińska, Z. Naworski, op. cit, s. 267.

⁸ *Pedagogika...*, s. 173.

był, według Makarenki, proces i program wychowawczy, zaś najważniejszym środkiem wychowawczym – dobry kolektyw pedagogów i jednolity kolektyw uczniowski.⁹ W swej ideologii dostrzegał konieczność stosowania rozkazów, raportów i kar, uznając karę za najwłaściwszy środek względem najlepszych, wszelką manipulację za źródło sukcesu, a przewycięzanie przeszkód, spełnianie trudnych zadań i dokonywanie bohaterских czynów za obowiązek każdego wychowanka.¹⁰

Socjalistyczny program wychowawczy, bazujący w PRL na wykorzystaniu czynników opartych na założeniach ideologii marksistowsko-leninowskiej,¹¹ uznawał za priorytowe działania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, która wpływała bezpośrednio na program wychowawczy szkoły.¹² W 1948 r. powołano 11-letnią szkołę ogólnokształcącą, składającą się z 7-letniej szkoły podstawowej i 4-letniego liceum ogólnokształcącego lub maturalnych szkół zawodowych, umożliwiających podjęcie studiów wyższych. Próbowano w ten sposób wykształcić i wychować robotniczo-chłopską inteligencję jako podporę władzy ludowej.¹³

Od roku 1949 wraz z wprowadzeniem języka rosyjskiego jako obowiązkowego nasiliła się w edukacji *ofensywa ideologiczna*. Wszystkie decyzje dotyczące szkolnictwa i dyscypliny podejmowano w ramach działalności Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, resortu oświaty oraz środowisk pedagogicznych.¹⁴ W styczniu 1947 r. rząd komunistyczny powołał Specjalną Komisję Dyscyplinarną, której celem była weryfikacja kadry nauczycielskiej. W procesie tym wykorzystano uczniów do oskarżania niewygodnych politycznie nauczycieli. Przemówienia ministrów oświaty inaugurujące naukę szkolną miały charakter *stuchowisk obowiązkowych* podkreślających szczerą przyjaźń polsko-radziecką oraz priorytet wychowania socjalistycznego.¹⁵ Represyjna polityka rządu oraz chęć ograniczenia autonomii Kościoła nakłoniły księży do podpisania 14 kwietnia 1950 r. porozumienia z rządem, dotyczącego m.in. nauczania katechezy w szkołach.¹⁶

Ustawą regulującą funkcjonowanie naszego państwa była Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r., która w Preambule, uznając państwo polskie za republikę ludu pracującego, podkreślała znaczenie idei wyzwoleniczych polskich mas pracujących¹⁷ oraz poparcie dla historycznego zwycięstwa Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

⁹ A. Lewin, M. Bybluk, *Makarenko o wychowaniu. Wybór pism*, Warszawa 1988, s. 78.

¹⁰ Ibidem, s. 135.

¹¹ *Słownik wiedzy obywatelskiej*, Warszawa 1970, s. 163.

¹² Ibidem, s. 191.

¹³ K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 206–207.

¹⁴ Ibidem, s. 205.

¹⁵ T. Hejnicka-Bezwińska, *Zarys historii wychowania (1944–1989) (oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami)*, cz. IV, Kielce 1996, s. 103.

¹⁶ S. Wyszynski, *Zapiski więzienne*, Bydgoszcz 1990, s. 15.

¹⁷ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r., w: Dz. U. 1952, Nr 33, poz. 232.

Podstawą władzy PRL w świetle postanowień Konstytucji był sojusz robotniczo-chłopski, który stał na straży zdobyczy ludu pracującego, broniąc jego władzy i wolności przed wrogami ludu oraz dążąc do likwidacji klas żyjących z wyzysku.¹⁸ Art. 61 Konstytucji zapewniał wszystkim obywatelom PRL prawo do nauki, uznając szkolnictwo podstawowe za powszechne, bezpłatne i obowiązkowe,¹⁹ gwarantując stałą rozbudowę szkolnictwa średniego ogólnokształcącego, zawodowego i wyższego²⁰ oraz rozbudowę burs, internatów, domów akademickich, form pomocy materialnej dla dzieci robotników, pracujących chłopów, a także inteligencji.²¹

Konstytucja otoczyła opieką małżeństwo, rodzinę²² oraz wychowanie młodzieży²³, zaś art. 79 obowiązywał rodziców do wychowania dzieci na prawych i świadomych obywateli Polski Ludowej.²⁴ Ideologia socjalistyczna ograniczała obywatelom korzystanie z wolności myśli, sumienia i religii, a nadużywanie tej wolności było surowo karane, mimo że Konstytucja w art. 82 pkt 1 zapewniała swobodę wypełniania funkcji i obrzędów religijnych. Zważywszy na zapis art. 81, zakazującego szerzenia pogardy, nienawiści, wywoływania waśni, ponizania człowieka ze względu na wyznanie, swobodne korzystanie z praw i wolności nie było możliwe. Kościół został konstytucyjnie oddzielony od państwa, zaś zasady stosunku państwa do Kościoła oraz sytuację prawną i majątkową związków wyznaniowych regulowały odrębne ustawy.²⁵

Funkcjonujący w PRL system oświaty narzucał władzy szkolnej stosowanie cenzury, metod manipulacji w dziedzinie edukacji, uznanych ideałów, celów edukacyjnych oraz treści i form kształcenia.²⁶ Przełom październikowy 1956 r. zaowocował reformą systemu,²⁷ z programów nauczania usunięto slogany ideologiczne a także zmniejszono wymiar nauki szkolnej. Akcja eliminowania nauki religii ze szkół nie ustała, podobnie jak programowa laicyzacja nauczania i wychowania. 8 grudnia 1956 r. minister oświaty Władysław Bienkowski wydał zarządzenie w sprawie nauczania religii w szkołach jako przedmiotu nadobowiązkowego, zaś 11 grudnia 1956 r. ukazało się zezwolenie na tworzenie szkół bez nauki religii.²⁸

Po decyzji plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z 15 lipca 1961 r. sejm uchwalił *Ustawę o rozwoju systemu oświaty i wychowania*.²⁹ Ustawa – podobnie jak Konstytucja – podkreślała, że oświata i wychowanie są jedną z podstawowych dziedzin działalności państwa wraz

¹⁸ A. Gaca, K. Kamińska, Z. Naworski, op cit., s. 271.

¹⁹ Art. 61 pkt 2, 1) Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r.

²⁰ Ibidem, art. 61, pkt 2, 2.

²¹ Ibidem, art. 61, pkt 4.

²² Ibidem, art. 67, pkt 1.

²³ Ibidem, art. 68.

²⁴ Ibidem, art. 79, pkt 2.

²⁵ Ibidem, art. 82, pkt 2.

²⁶ B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *O prawach dziecka*, Toruń 1994, s. 111.

²⁷ T. Hejnicka-Bezwińska, op. cit., s. 96.

²⁸ <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/historia_katechezy.html>, dostęp: ????

²⁹ Dz. U. 1961, Nr 32, poz. 160.

z państwowym, bezpłatnym i laickim szkolnictwem oraz nauką religii, odbywającą się w kościołach.³⁰ W myśl art. 2 ustawy szkoły i placówki wychowawcze jako instytucje świeckie były zobligowane do wprowadzania systemu nauczania i wychowania o charakterze świeckim eliminując tym samym nauki religii ze szkół. Ustawa wprowadziła 8-letnią obowiązkową szkołę podstawową, bezpłatną i dostępną dla wszystkich, 4-klasowe licea ogólnokształcące oraz 4- lub 5-letnie technika i licea zawodowe. Absolwenci szkoły podstawowej mogli też zdobywać kwalifikacje w 2- lub 3-letnich szkołach zasadniczych zawodowych.³¹

Zadaniem szkół było dostarczanie wykwalifikowanych pracowników, świadomych budowniczych socjalizmu. Ideał wychowawczy był kształtowany poprzez pryzmat ideologii wedle haseł propagandowych systemu totalitarnego. Reforma oświaty z 1973 r., mimo iż opierała się na szczytnych hasłach Komisji Edukacji Narodowej, wprowadzała zmiany, podkreślając obowiązek realizowania systemu wychowania socjalistycznego w szkole podstawowej. Nowo powstałe gminne szkoły zbiorcze miały umożliwić szerszy dostęp do oświaty w środowiskach wiejskich, projekt 10-letniej szkoły podstawowej miał umożliwić podniesienie poziomu edukacji, zaś obowiązek uzyskania przez każdego nauczyciela wyższego wykształcenia miał na celu podniesienie rangi zawodu nauczycielskiego.³²

Propaganda ideologiczną był przesiąknięty cały system szkolny. Uczniowie nosili granatowe fartuszki z przyszytymi tarczami i białymi kołnierzykami, mieli obowiązek posiadania dzienniczków z ocenami i uwagami, musieli uczestniczyć w uroczystościach szkolnych, służących indoktrynacji, w pracach społecznych oraz w zajęciach Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Tydzień nauki trwał od poniedziałku do soboty, w salach – obok państwowego godła – wisiły portrety polskich i radzieckich dygnitarzy.

Do połowy lat 60. kary cielesne powszechnie akceptowano, zaś Konstytucja z 1952 r. nie regulowała tej kwestii. Dyscyplina szkolna, oparta na przekłamanych, socjalistycznych autorytetach, stanowiła część propagandy systemu wprowadzonego przez ZSRR. Podręczniki szkolne przedstawiające młodzieży nieprawdziwą historię Polski stanowiły bulwersujący obraz manipulacji przez władzę PRL.

Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z 1966 r. ujmujące w ramy prawne polityczne i osobiste prawa człowieka, ratyfikowane przez PRL w 1977 r., pomimo zobowiązań wynikających z art. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych dotyczącego przestrzegania postanowień, pozostawały traktatami *na papierze*. Okoliczności ratyfikacji Paktów w warunkach manipulacji władzy komunistycznej, mimo protestów podziemnych organizacji o charakterze wolnościowym, nie pozwoliły na objęcie ratyfikacją Protokołu Fakultatywnego, wprowadzającego mechanizm skargi indywidualnej.

³⁰ Ks. A. Orczyk, op.cit., s. 311.

³¹ K. Bartnicka, I. Szybiak, op. cit., s. 207.

³² T. Hejnicka-Bezwińska, op. cit., s. 131.

Rewolucyjna czujność komunistów nie dopuściła do sytuacji, w której obywatele mogliby składać indywidualne skargi do Komitetu Praw Człowieka w Genewie,³³ powołanego na podstawie postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.³⁴ Ratyfikacja przez Polskę Protokołu Fakultatywnego do Paktów nastąpiła dopiero w dniu 7 listopada 1991 r., zaś jego wejście w życie – 7 lutego 1992 r. Zgodnie z art. 1 Polska uznała właściwość Komitetu co do przyjmowania i rozpatrywania zawiadomień osób – ofiar naruszenia przez Państwo–Stronę praw zagwarantowanych w Pakcie.³⁵ Działania Komitetu Praw Człowieka z czasów „zimnej wojny” były lakoniczne, bazowały na wypowiedziach członków, pomijając tym samym możliwość ingerencji w przypadku naruszeń praw człowieka.³⁶ Konfrontacja ideologiczna zakończyła się dopiero po 1989 r., kiedy to zarówno w obozie państw socjalistycznych, jak i w Polsce nastąpiły zmiany ustrojowe, czego wynikiem jest transformacja samego Komitetu Praw Człowieka. Polska, zobligowana do przestrzegania postanowień zawartych w Paktach, stworzyła dopiero po 1989 r. nowy porządek prawny, zaś umowy międzynarodowe stały się źródłem powszechnie obowiązującego w Polsce prawa.³⁷

Pomimo iż PRL ratyfikując Pakty zobowiązała się do przestrzegania zasad i założeń ideału pedagogicznego, uwzględnionego w art. 13 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, należy przypomnieć, iż realizacja tych założeń nastąpiła dopiero po 1989 r., podobnie jak rozpowszechnianie wiedzy o prawach człowieka, wdrażanie standardów praw człowieka do programów nauczania przedmiotów dotyczących wychowania do życia w społeczeństwie, wiedzy o społeczeństwie, edukacji europejskiej,³⁸ edukacji seksualnej³⁹ oraz edukacji religijnej.⁴⁰

Edukacja religijna w czasach PRL odbywała się w punktach katechetycznych, budynkach kościelnych i domach prywatnych, więc o realizacji postanowień Paktów odnośnie poszanowania wolności myśli, sumienia i religii,⁴¹ wolności rodziców do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniem⁴² oraz uznania religii

³³ Palestra, Pismo Adwokatury Polskiej z 11 grudnia 2006, tekst w: <<http://www.palestra.pl/index.php?go=artykul&id=2140>>, dostęp: ????????

³⁴ Art. 28 pkt 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

³⁵ Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r., w: Dz. U. z 1994 r., Nr 23, poz. 80

³⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości. Departament Współpracy Międzynarodowej i Prawa Europejskiego, Realizacja przez Polskę postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. V sprawozdanie okresowe Rzeczypospolitej Polskiej z realizacji postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, Warszawa 2005, s. 5–10

³⁷ Art. 87 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., w: Dz. U. 1997 r. Nr 78 poz. 483

³⁸ Ibidem, s. 26.

³⁹ Ibidem, s. 47.

⁴⁰ Ibidem, s. 116.

⁴¹ Art. 18 pkt 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

⁴² Ibidem, art. 18 pkt 4.

jako ważnego elementu dziedzictwa duchowego narodów europejskich nie mogło wtedy być mowy.⁴³ Polskie rodziny, świadome tradycji i tożsamości chrześcijańskiej, a jednocześnie dostrzegając ostoję polskości w wierze katolickiej pomimo sprzeciwów władzy socjalistycznej wychowywały dzieci według zasad katolickich. *Opieka* państwa oparta na prześladowaniach *wrogów* socjalizmu, kryzysie moralnym i wychowawczym została zachwiana, a wybór Polaka Karola Wojtyły na papieża w roku 1978 przyspieszył upadek komunizmu. Zmiana ustroju w roku 1989 pociągnęła za sobą również nowe spojrzenie na spray oświaty i wychowania.

2. Ewolucja ideału wychowawczego po 1989 r.

Począwszy od 1989 r. zmieniło się oblicze Polski i Polaków. Na mocy Ustawy z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁴⁴ powstaje Rzeczpospolita Polska jako demokratyczne państwo prawne urzeczywistniające zasady równości społecznej,⁴⁵ co potwierdza Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. dostrzegając znaczenie tradycji chrześcijańskiej w polskim narodzie oraz konieczność poszanowania wartości uniwersalnych, dbających o zachowanie godności człowieka.⁴⁶

W wymiarze politycznym i społecznym wartości te stały się fundamentem polskiego społeczeństwa i demokratycznego państwa prawa. Postanowienia Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, dotyczące zakazu wszelkiej propagandy wojennej oraz popierania w jakikolwiek sposób nienawiści narodowej, rasowej oraz religijnej, co stanowiłoby podżeganie do dyskryminacji, wrogości lub gwałtu⁴⁷, stały się priorytetowe, zaś Polska zobligowana została do składania okresowych sprawozdań z realizacji zarówno tego prawa, jak i innych zawartych w Paktach. Art. 13 Konstytucji zakazał istnienia partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową lub narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa. Art. 256 Konstytucji zakazuje stosowania praktyk propagujących ustrój totalitarny, penalizując jakąkolwiek dyskryminację czy nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych oraz wyznaniowych. W wyniku przemian ustrojowych w systemie polskiej edukacji pojawiła się problematyka praw i wolności człowieka,

⁴³ Encyklopedia..., op. cit., s. 818.

⁴⁴ Dz.U. 1989 Nr 75 poz. 444.

⁴⁵ Ibidem, art. 4.

⁴⁶ Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., w: Dz. U. 97. 78. 483.

⁴⁷ Art. 20 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

zaś ewolucja ideału edukacyjnego wraz z założeniami demokratycznego państwa stymulowały do wprowadzenia nowoczesnego porządku szkolnego, opartego na samokontroli i aktywności uczniów.

Wśród unormowań krajowych zmieniających polską szkołę po 1989 r. priorytetowe znaczenie mają postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, która ukazując prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, podkreśla, iż wychowanie winno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, wolność sumienia, wyznania oraz jego przekonania.⁴⁸ Art. 53 pkt 3 stanowiąc o prawie rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego uznaje konieczność wprowadzenia religii jako przedmiotu nauczania do szkół.⁴⁹ W tym miejscu warto wspomnieć, iż gwarancja konstytucyjna dotycząca wolności sumienia i religii⁵⁰ implikuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie oraz nauczanie.⁵¹

Konstytucja, gwarantując prawo do nauki,⁵² nadmienia, iż nauka w szkołach publicznych jest obowiązkowa do 18 roku życia i bezpłatna,⁵³ władze publiczne zapewniają powszechny i równy dostęp do wykształcenia,⁵⁴ rodzice korzystają z wolności wyboru dla swych dzieci szkół innych niż publiczne,⁵⁵ zaś obywatele i instytucje mają prawo zakładać szkoły podstawowe, ponadpodstawowe i wyższe.⁵⁶ Konstytucja zakazuje stosowania kar cielesnych oraz okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania lub karania⁵⁷, zapewniając gwarancje ochronne dzieciom.⁵⁸ Konstytucja stanowi, iż każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją,⁵⁹ zaś ustawa określa kompetencje i powołuje instytucję Rzecznika Praw Dziecka⁶⁰, będącego swoistym strażnikiem praw dzieci.

Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r. regulując system polskiej edukacji przypomina o celach nauczania stanowiąc, iż oświata jest wspólnym dobrem całego społeczeństwa, kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz wskazaniem Powszechnej De-

---

⁴⁸ Art. 48 pkt 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., w: Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483.

⁴⁹ Art. 53 pkt 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

⁵⁰ Ibidem, art. 53 pkt 1.

⁵¹ Ibidem, art. 53 pkt 2.

⁵² Ibidem, art. 70 pkt 1, 2.

⁵³ Ibidem, art. 70 pkt 2.

⁵⁴ Ibidem, art. 10 pkt 4.

⁵⁵ Ibidem, art. 70 pkt 3.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, art. 40.

⁵⁸ Ibidem, art. 72, pkt 1.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem, art. 72, pkt 4.

klaracji Praw Człowieka, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji Praw Dziecka.⁶¹ Nauczanie i wychowanie zgodnie z ustaleniami ustawy winny respektować chrześcijański system wartości, uniwersalne zasady etyki, rozwijać u młodzieży poczucie odpowiedzialności, miłości ojczyzny, uszanować polskie dziedzictwo kulturowe oraz kulturę Europy i świata. Ustawa stanowi, że szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności.⁶²

Ustawa szczegółowo określa realizację prawa każdego ucznia do nauki oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju,⁶³ wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny,⁶⁴ możliwość zakładania i prowadzenia szkół przez różne podmioty,⁶⁵ dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów,⁶⁶ opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi,⁶⁷ upowszechnianie dostępu do szkół średnich,⁶⁸ utrzymywanie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki,⁶⁹ upowszechnianie wiedzy ekologicznej⁷⁰ oraz dostosowanie kierunków i treści kształcenia do wymogów rynku pracy.⁷¹

W myśl ustawy nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych jest zobowiązany kierować się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską wraz z poszanowaniem godności osobistej ucznia.⁷² Organ prowadzący szkołę winien dbać o zapewnienie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki,⁷³ wyposażenie szkoły w pomoce dydaktyczne i sprzęt niezbędny do pełnej realizacji programów nauczania.⁷⁴ Szkoły podstawowe i gimnazja winny organizować naukę religii na życzenie rodziców, zaś publiczne szkoły ponadgimnazjalne – na życzenie rodziców bądź samych uczniów.⁷⁵

Szkoła i placówka zobowiązane są do umożliwienia uczniom podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury,⁷⁶ zaś na wniosek rodziców

---

⁶¹ Preambuła Ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r., w: Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem, art. 1 pkt 1.

⁶⁴ Ibidem, art. 1 pkt 2.

⁶⁵ Ibidem, art. 1 pkt 3.

⁶⁶ Ibidem, art. 1 pkt 4.

⁶⁷ Ibidem, art. 1 pkt 6.

⁶⁸ Ibidem, art. 1 pkt 7.

⁶⁹ Ibidem, art. 1 pkt 10.

⁷⁰ Ibidem, art. 1 pkt 10.

⁷¹ Ibidem, art. 1 pkt 13.

⁷² Ibidem, art. 4.

⁷³ Ibidem, art. 5 pkt 1.

⁷⁴ Ibidem, art. 5 pkt 4.

⁷⁵ Ibidem, art. 12 pkt 1.

⁷⁶ Ibidem, art. 13 pkt 1.

nauka ta może być prowadzona bądź w osobnych grupach,⁷⁷ w grupach, oddziałach lub szkołach z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury,⁷⁸ bądź w międzyszkolnych zespołach nauczania.⁷⁹

Ustawa stanowi, iż nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa, zaś obowiązek szkolny rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego, w którym dziecko skończy 7 lat.⁸⁰ Na wniosek rodziców naukę może rozpocząć dziecko w wieku 6 lat, jeżeli spełnia odpowiednie wymogi⁸¹, oraz poza szkołą w indywidualnych przypadkach.⁸²

Ustawa precyzyjnie wymienia prawa ucznia, które szkoła winna respektować i realizować. Uczeń ma prawo do zapoznawania się z programem nauczania,⁸³ korzystania z prawa do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu,⁸⁴ a także prawa do rozwijania własnych zainteresowań.⁸⁵

Ustawa – Karta Nauczyciela obliguje polskich nauczycieli i wychowawców do pracy wychowawczej i edukacyjnej.⁸⁶ Karta podkreśla szczególną rangę zawodu nauczyciela i jego powinności względem młodego pokolenia. Nauczyciel, zgodnie z Kartą, winien kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka. Jest zobowiązany dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju oraz przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów.⁸⁷

Zarówno Ustawa o systemie oświaty, Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., jak i Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r.⁸⁸ normują naukę religii w polskiej szkole uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji.⁸⁹ Program nauczania religii w szkole, stosownie do postanowień Konkordatu, opracowuje władza kościelna i podaje do wiadomości kompetentnej władzy państwowej.⁹⁰ Zgodnie

⁷⁷ Ibidem, art. 13 pkt 2. 1).

⁷⁸ Ibidem, art. 13 pkt 2. 2).

⁷⁹ Ibidem, art. 13 pkt 2. 3).

⁸⁰ Ibidem, art. 15.

⁸¹ Ibidem, art. 16 pkt 1.

⁸² Ibidem, art. 16 pkt 8.

⁸³ Ibidem, art. 55.5 pkt 1.

⁸⁴ Ibidem, art. 55.5 pkt 2.

⁸⁵ Ibidem, art. 55.5 pkt 3.

⁸⁶ Preambuła Ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Kart.a Nauczyciela, w: Dz .U. z 2004 r. Nr 179, poz. 1845.

⁸⁷ Ibidem, s. 6.

⁸⁸ Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r., w: Dz.U. z 2000 r., Nr 26, poz. 319.

⁸⁹ Art. 13 pkt 1 Ustawy o systemie oświaty z 7 września 1991r.,w: Dz. U. z 2004 r. Nr. 256, poz 2572, Art. 12 pkt 1 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r. , w: Dz. U. z 1998 r., Nr. 51, poz. 318

⁹⁰ Art. 12 pkt 2 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską.

z regulacją Konkordatu, Kościół katolicki ma prawo zakładać i prowadzić placówki oświatowe i wychowawcze.⁹¹

Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁹² uznaje prawo do posiadania i korzystania z przedmiotów potrzebnych do uprawiania kultu i praktyk religijnych przez dzieci i młodzież,⁹³ w tym także przebywającą w zakładach karnych, poprawczych i wychowawczych, aresztach śledczych, ośrodkach przystosowania społecznego oraz w schroniskach dla nieletnich.⁹⁴

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobów organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach⁹⁵ w § 1 pkt 1 stanowi, iż w publicznych szkołach podstawowych i ponadpodstawowych organizuje się w ramach planu zajęć naukę religii oraz etyki dla uczniów, których rodzice bądź opiekunowie prawni wyrażą takie życzenie, zaś w szkołach ponadpodstawowych – dla uczniów, których rodzice lub sami uczniowie wyrażą takie życzenie. Po osiągnięciu pełnoletności, zgodnie z rozporządzeniem o pobieraniu nauki religii i etyki decydują sami uczniowie. Szkoła zobowiązana jest zorganizować naukę religii dla grupy nie mniejszej niż siedmiu uczniów danej klasy, zaś w sytuacji mniejszej liczby uczniów religia winna być zorganizowana w grupie międzyklasowej lub międzyoddziałowej.⁹⁶ Nauczanie religii odbywa się w oparciu o programy zatwierdzone przez właściwe władze Kościoła Katolickiego, Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz władze zwierzchnie innych kościołów i związków wyznaniowych, przedstawionych Ministrowi Edukacji Narodowej do wiadomości.⁹⁷ Szkoła może zatrudnić nauczyciela religii,⁹⁸ który prowadzi zajęcia z religii⁹⁹ i wchodzi w skład rady pedagogicznej szkoły.¹⁰⁰

Bezpieczeństwo dziecka i ochrona przed przemocą winny stanowić podstawowe prawa zagwarantowane uczniom w szkole, stąd w obowiązujących przepisach oświatowych, statutach szkoły podstawowej i gimnazjum widnieją regulacje dotyczące szczegółowo określonych warunków pobytu uczniów w szkole wraz z zagwarantowanym bezpieczeństwem, ochroną przed przemocą, uzależnieniami oraz innymi przejawami patologii społecznej.¹⁰¹

⁹¹ Ibidem, art. 14 pkt 1.

⁹² Ustawa z dnia 17 maja o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, w: Dz. U. z 2000 r. Nr 26, poz. 319.

⁹³ Ibidem, art. 4 pkt 1. 2. 2.

⁹⁴ Ibidem, art. 4 pkt 1. 3.

⁹⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobów organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, w: Dz. U. z 1992 r. Nr 36, poz. 155.

⁹⁶ Ibidem, § 2 pkt 1.

⁹⁷ Ibidem, § 4.

⁹⁸ Ibidem, § 5 pkt 1.

⁹⁹ Ibidem, § 5 pkt 3.

¹⁰⁰ Ibidem, § 7 pkt 1.

¹⁰¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001r. w sprawie ramowego statutu publicznej sześciolletniej szkoły podstawowej i publicznego gimnazjum, Dz. U. z 2001 r., Nr 61, poz. 624.

Wśród dokumentów systemu uniwersalnego praw człowieka, obowiązujących polską oświatę, na uwagę zasługują postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka uchwalonej 10 grudnia 1948 r. w Paryżu,¹⁰² która w sposób kompleksowy ujęła prawa jednostki oraz nakreśliła ramy międzynarodowo uznanych celów edukacji. Deklaracja już w swej Preambule podkreśla znaczenie przyrodzonej godności, równych, niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jako podstawy wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie oraz oblige państwa, by poprzez nauczanie i wychowanie dążyły do pełniejszego poszanowania praw i wolności wszystkich ludzi. Celem oświaty, zgodnie z Deklaracją, winien być pełny rozwój osobowości ludzkiej oraz ugruntowanie poszanowania dla praw człowieka i podstawowych wolności, zaś oobowiązkiem edukacji winno być krzewienie zrozumienia, tolerancji i przyjaźni między narodami, grupami rasowymi lub religijnymi oraz udzielanie poparcia działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych, zmierzającej do utrzymania pokoju.¹⁰³

Deklaracja precyzując cele edukacji podkreśla znaczenie prawa rodziców do wyboru rodzaju nauczania dla swych dzieci¹⁰⁴ oraz prawo każdego do nauki sugerując, iż oświata na poziomie podstawowym winna być bezpłatna i obowiązkowa, edukacja techniczna i zawodowa powszechnie dostępna, a oświata na poziomie wyższym dostępna w zależności od zalet osobistych.¹⁰⁵

Dokumentem systemu uniwersalnego, który wraz z Deklaracją podkreśla znaczenie edukacji ujmując w sposób bardziej obszerny międzynarodowo uznane cele edukacji jest Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych. Pakt -podobnie jak Deklaracja – podkreśla uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jako podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie¹⁰⁶, jednak dostrzega konieczność umożliwienia wszystkim ludziom korzystania z praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych,¹⁰⁷ w tym prawa każdego do nauki podkreślając, iż nauka winna zmierzać do pełnego rozwoju osobowości i poczucia ludzkiej godności oraz umacniać poszanowanie dla praw człowieka i podstawowych wolności.¹⁰⁸ Pakt potwierdzając cele edukacji ujęte w Deklaracji podkreśla, iż nauka winna umożliwiać wszystkim efektywny udział w wolnym społeczeństwie, rozwijać zrozumienie, tolerancję i przyjaźń między wszystkimi narodami i grupami rasowymi, etnicznymi i religijnymi, jak również popierać działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych na rzecz utrzymania pokoju.¹⁰⁹

---

¹⁰² Tekst w: B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Toruń 1993.

¹⁰³ Art. 26 pkt 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

¹⁰⁴ Ibidem, art. 26 pkt 3.

¹⁰⁵ Ibidem, art. 26 pkt 1.

¹⁰⁶ Preambuła każdego z Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Ibidem, art. 13 pkt 1.

¹⁰⁹ Ibidem.

W celu pełnej realizacji prawa do nauki, Pakt zobowiązuje państwa do wprowadzania nauczania podstawowego jako obowiązkowego, bezpłatnego i dostępnego dla wszystkich,¹¹⁰ nauczania średniego, w tym technicznego i zawodowego jako ogólnie dostępnych uwzględniając potrzebę wprowadzania bezpłatnej nauki¹¹¹ oraz nauczania wyższego jako dostępnego na podstawie kryterium zdolności.¹¹² Pakt popiera nauczanie elementarne i jego rozwój w możliwie jak największym stopniu dla osób, które nie otrzymały lub nie ukończyły pełnego wykształcenia podstawowego¹¹³ oraz popiera rozwój systemu szkół wszystkich stopni, w tym ustanowienia odpowiedniego systemu stypendiów i systematyczną poprawę warunków materialnych personelu nauczającego.¹¹⁴

Pakt uwzględniając prawa rodziców, zobowiązuje państwa do poszanowania ich wolności w zakresie wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły publiczne, ale odpowiadające minimalnym wymaganiom edukacyjnym zatwierdzonym przez państwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego, zgodnie z własnymi przekonaniem.¹¹⁵

Uwzględniając międzynarodowo przyjęte cele edukacji, Pakt dopuszcza możliwość tworzenia i prowadzenia zakładów oświatowych przez różne osoby i instytucje podkreślając jednocześnie, iż zakazane winno być naruszanie wolności tych osób i instytucji wraz z zastrzeżeniem, iż przestrzegane będą zasady dotyczące ustalonych celów edukacji, a nauka udzielana w tych zakładach będzie odpowiadać minimalnym wymaganiom ustalonym przez państwo.¹¹⁶

W Komentarzu Ogólnym do art. 13 Paktu Gospodarczego Komitetu Narodów Zjednoczonych ds. Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych z 8 grudnia 1999 r. został poruszony w szerokim zakresie problem celów edukacji oraz konieczność realizacji tych celów, nawet wtedy, gdy jest to sprawa odległa. Edukacja, zdaniem Komitetu, będąc prawem służącym do urzeczywistnienia innych praw, koreluje z dostępnością i bezpieczeństwem ekonomicznym. Jawi się często jako pierwszorzędne narzędzie do wyzwolenia z ubóstwa, dowartościowania kobiet, zabezpieczenia dzieci przed eksploatacją i niebezpieczną pracą czy wyzyskiem seksualnym. Komitet podkreśla konieczność uznania edukacji za najlepszą inwestycję finansową, bowiem wyedukowany i oświecony, aktywny umysł, zdolny do swobodnej i wszechstronnej penetracji stanowi jedno z narzędzi i zdobyczy bytu ludzkiego.¹¹⁷

¹¹⁰ Ibidem, art. 13 pkt 2 a).

¹¹¹ Ibidem, art. 13 pkt 2 b).

¹¹² Ibidem, art. 13 pkt 2 c).

¹¹³ Ibidem, art. 13 pkt 2 d).

¹¹⁴ Ibidem, art. 13 pkt 2 f).

¹¹⁵ Ibidem, art. 13 pkt 3.

¹¹⁶ Ibidem, art. 13 pkt 4.

¹¹⁷ Pkt 1 : Prawo do nauki (art.13), w: *Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No.13: The Right to Education 8 grudnia 1999. – UN Doc.E/C.12/1999/10.*

Międzynarodowo ustalone cele edukacji ujęte w art. 13 Paktu – zdaniem Komitetu – dotycząc w pełni edukacji publicznej i prywatnej odzwierciedlają zarówno fundamentalne cele i zasady Narodów Zjednoczonych, jak i konieczność ukierunkowania edukacji na poczucie godności, przygotowanie ludzi do uczestnictwa w swobodnym społeczeństwie, potrzebę zrozumienia dla wszystkich grup etnicznych, rasowych i religijnych z podkreśleniem celów edukacyjnych najbardziej fundamentalnych, uwzględniających pełny rozwój osobowości ludzkiej.¹¹⁸

Cele edukacji ulegając modyfikacjom, przemianom, ewolucji prowokują do wprowadzania coraz to nowych elementów. W interpretacji Komitetu, istotny jest problem równości płci czy poszanowania środowiska, które podobnie jak wydolność systemu edukacji, dostępność, akceptowalność czy adaptowalność wydają się być niezbędnymi, wywierającymi olbrzymi wpływ na kształt międzynarodowo przyjętego ideału edukacyjnego.¹¹⁹

Ujęty w Komentarzu element wydolności, związany z funkcjonowaniem instytucji i programów edukacyjnych ogólnie dostępnych, zwraca uwagę na problem zdrowia i bezpieczeństwa w szkole, warunki sanitarne, wyszkolenie nauczycieli, korzystanie z bibliotek, urządzeń komputerowych czy technologii informatycznej.¹²⁰

Element dostępności, zdaniem Komitetu, wydaje się być nieodzowny, bowiem gwarancja dostępu wszystkich do instytucji i programów edukacyjnych, w ramach jurysdykcji państw będących stronami Paktu, jest konieczna. Owa dostępność wykazuje wymiar; niedyskryminacji ujmując edukację dostępną dla wszystkich grup; dostępności fizycznej w ramach której edukacja winna być osiągalna w bezpiecznym dostępie fizycznym poprzez dogodną lokalizację geograficzną (*np. szkoła znajdująca się w sąsiedztwie*), czy za pośrednictwem nowoczesnej technologii (*np. programy „nauczania na odległość”*); dostępności ekonomicznej umożliwiającej uzyskanie wykształcenia wszystkim grupom społecznym na poziomie podstawowym oraz w miarę możliwości średnim i wyższym.¹²¹

Z uwagi na aspekt akceptowalności ujęty w Komentarzu, forma i treść edukacji wraz z programami szkolnymi i metodami nauczania winna być odpowiednia do zaakceptowania przez uczniów oraz często przez ich rodziców, właściwa kulturowo, dobrej jakości oraz zgodna z celami edukacyjnymi art 13 Paktu i minimalnymi standardami edukacyjnymi, jakie aprobowałoby dane państwo.¹²² Adaptowalność – zdaniem Komitetu – winna polegać na stworzeniu edukacji na tyle elastycznej, by można było ją dostosować do zmieniających się potrzeb społeczeństw i wspólnot oraz odpowiadać potrzebom

¹¹⁸ Ibidem, pkt 4: I Normatywna treść art. 13, art. 13 (1): Cele edukacji.

¹¹⁹ Ibidem, pkt 6: art. 13 ust. 2: Prawo do otrzymania edukacji – kilka uwag ogólnych.

¹²⁰ Ibidem, pkt 6 a).

¹²¹ Ibidem, pkt 6 b).

¹²² Ibidem, pkt 6 c).

uczniów w ich różnorodnych sytuacjach społecznych oraz kulturowych¹²³ uznając za priorytet interesy ucznia.¹²⁴

Wśród międzynarodowo ujętych celów edukacji elementem stanowiącym wartość nadrzędną – zgodnie z wolą Komitetu – winna być wolność rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, nauczanie w szkołach publicznych religii i etyki udzielanej w sposób bezstronny i obiektywny wraz z poszanowaniem swobody opinii, sumienia i ekspresji oraz wolność rodziców co do wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły publiczne.

Komitet podkreślając, iż elementem istotnym w ujęciu całego szkolnego systemu dyscyplinarnego i wychowawczego jest stosowanie odpowiednich form dyscypliny szkolnej, opartej na fundamentalnej zasadzie przewodniej prawa międzynarodowego praw człowieka, uważa, iż kary cielesne oraz publiczne poniżanie winny być wyeliminowane, bowiem żadna forma dyscypliny nie może naruszać praw opartych na Pakcie. Komitet uznając konieczność podjęcia kroków, by dyscyplina, która jest niezgodna z Paktem, nie występowała w żadnej publicznej czy prywatnej instytucji edukacyjnej, uznaje inicjatywy państw, które aktywnie wspierają szkoły, wprowadzające *pozytywne*, wolne od przemocy podejście do dyscypliny szkolnej.¹²⁵

Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 15 grudnia 1960 r., ratyfikowana przez Polskę w 1964 r., jest kolejnym standardem uniwersalnym, obowiązującym polską oświatę, dotyczącym międzynarodowo ustalonych celów edukacji. Konwencja w sposób bardzo szczegółowy rozważa problem zakazu dyskryminacji w dziedzinie oświaty i jednakowego traktowania uznając za niedopuszczalne zamknięcie komukolwiek dostępu do edukacji bądź jego ograniczenie.¹²⁶

Państwa, będące stronami Konwencji zobligowane są do opracowywania, rozwijania i wprowadzania w życie polityki ogólnopaństwowej mającej na celu zapewnienie jednakowych możliwości i jednakowego traktowania w dziedzinie oświaty.¹²⁷ Konwencja, podobnie jak inne dokumenty systemu uniwersalnego podkreśla, iż celem edukacji winien być pełny rozwój osobowości ludzkiej wraz z poszanowaniem praw człowieka i podstawowych wolności. Edukacja, zgodnie z Konwencją winna sprzyjać wzajemnemu zrozumieniu, tolerancji i przyjaźni między wszystkimi narodami, grupami rasowymi i religijnymi, a także popieraniu działalności Narodów Zjednoczonych na rzecz utrzymania pokoju.¹²⁸

W świetle postanowień Konwencji rodzice powinni mieć zagwarantowaną możliwość posyłania swych dzieci do szkół prywatnych odpowiadających minimalnym wymaganiom ustalonym przez państwo oraz zapewnioną możliwość

¹²³ Ibidem, pkt 6 d).

¹²⁴ Ibidem, pkt 7.

¹²⁵ Ibidem, art. 13 ust. 2: Prawo do otrzymania edukacji – kilka uwag ogólnych, pkt 41.

¹²⁶ Art. 1 pkt 1 a) Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 15 grudnia 1960 r., w: Dz. U. z dnia 19 listopada 1964 r., Nr 40, poz. 268 – załącznik.

¹²⁷ Ibidem, art. 4.

¹²⁸ Ibidem, art. 5 pkt 1 a).

wychowania swoich dzieci pod względem moralnym i religijnym zgodnie ze swymi osobistym przekonaniem. Konwencja dodaje ponadto, iż nie wolno nikomu ani indywidualnie ani grupowo narzucać religijnego wychowania niezgodnego z ich przekonaniem.¹²⁹

Konwencja uznaje prawo mniejszości narodowych do prowadzenia własnej działalności oświatowej oraz kierowania szkołami w sposób zgodny z polityką każdego państwa w dziedzinie oświaty w kwestii używania albo nauczania własnego języka.¹³⁰ Konwencja podkreśla możliwość utworzenia lub utrzymywania odrębnych systemów oświatowych lub placówek oświatowych dla uczniów różnej płci jeżeli systemy te zapewniają jednakowy dostęp do edukacji, dysponują personelem pedagogicznym o identycznych kwalifikacjach, dysponują lokalami szkolnymi i wyposażeniem tej samej jakości oraz umożliwiają odbywanie nauki według jednakowych programów¹³¹. Konwencja dopuszcza także możliwość utworzenia lub utrzymywania odrębnych systemów oświatowych z przyczyn natury religijnej lub językowej, ale dających wykształcenie odpowiadające wyborowi rodziców¹³² oraz utworzenie lub utrzymywanie prywatnych zakładów oświatowych, jeżeli ich celem jest uzupełnienie możliwości kształcenia zapewnionych przez państwo.¹³³

Konwencja bardzo obszernie rozważa problem dyskryminacji stanowiąc, iż konieczne jest dostosowanie prawa oświatowego w taki sposób, by wyeliminowane zostały przepisy o dyskryminacyjnym charakterze,¹³⁴ dyskryminacja przy przyjmowaniu uczniów do szkół¹³⁵ oraz w przypadku przyznawania stypendium.¹³⁶

Standardem uniwersalnym, ujmującym w sposób szczegółowy międzynarodowo ustalone cele edukacji oraz bezpośrednio odnoszącym się do dziecka, jest Konwencja Praw Dziecka z 20 listopada 1989 r., ratyfikowana przez Polskę 7 lipca 1991 r.¹³⁷ Konwencja stanowiąc o prawie dziecka do nauki podkreśla znaczenie celów edukacji i wypowiada się na temat samego ideału edukacyjnego. Nauka dziecka, zgodnie z postanowieniami Konwencji, winna zmierzać do rozwijania osobowości dziecka, jego talentów i zdolności umysłowych oraz fizycznych w jak najpełniejszym zakresie.¹³⁸ Konwencja potwierdzając postanowienia dokumentów międzynarodowych stanowi, iż nieodzownym elementem celów edukacji jest konieczność wpojenia dziecku szacunku dla praw człowieka i podstawowych wartości, dla zasad zawartych w Karcie

¹²⁹ Ibidem, art. 5 pkt 1 b).

¹³⁰ Ibidem, art. 5 c).

¹³¹ Ibidem, art. 2 a).

¹³² Ibidem, art. 2 b).

¹³³ Ibidem, art. 2 c).

¹³⁴ Ibidem, art. 3 a).

¹³⁵ Ibidem, art. 3 b).

¹³⁶ Ibidem, art. 3 c).

¹³⁷ Konwencja Praw Dziecka z 20 listopada 1989 r., w: Dz. U. z dnia 23 grudnia 1991 r., Nr 120, poz. 256.

¹³⁸ Ibidem, art. 29 pkt 1 a).

Narodów Zjednoczonych¹³⁹ oraz dodaje, iż wartością chronioną winien być szacunek dziecka dla rodziców, własnej tożsamości, języka i wartości kulturowych, jak również szacunek dla wartości narodowych kraju, w którym mieszka, kraju, z którego pochodzi oraz dla innych kultur.¹⁴⁰

Konwencja mówiąc o celach edukacji, dostrzega konieczność przygotowania dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni między wszystkimi narodami i grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi oraz z osobami rdzennego pochodzenia.¹⁴¹ Konwencja podkreśla także potrzeby wpajania dziecku szacunku dla środowiska naturalnego, co świadczy o ewolucji w dziedzinie nauczania oraz szeroko pojętej edukacji.¹⁴²

Konwencja uznając prawo dziecka do nauki podkreśla konieczność uznania tego prawa na zasadzie równości szans oraz obliguje państwa będące jej stronami do zapewnienia nauczania podstawowego jako obowiązkowego i nieodpłatnego dla wszystkich,¹⁴³ udzielania poparcia dla różnych form nauczania ponadpodstawowego, w tym ogólnokształcącego oraz zawodowego wraz z uczynieniem ich otwartymi i dostępnymi dla każdego dziecka oraz podjęcia właściwych kroków, mających na celu wprowadzenie nieodpłatnego nauczania oraz udzielania, w razie potrzeby, pomocy finansowej.¹⁴⁴

Konwencja obliguje państwa do zastosowania wszelkich możliwych środków w celu uczynienia nauczania wyższego dostępnego dla wszystkich na zasadzie zdolności¹⁴⁵, udostępnienia wszystkim dzieciom informacji i poradnictwa szkolnego oraz zawodowego¹⁴⁶ oraz podjęcia środków na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki.¹⁴⁷ Konwencja zobowiązując państwa do podejmowania właściwych środków, by dyscyplina szkolna była stosowana w sposób zgodny z godnością dziecka jako istoty ludzkiej,¹⁴⁸ stanowi jednocześnie o konieczności udzielania poparcia dla rozwoju współpracy międzynarodowej w dziedzinie oświaty, szczególnie w celu likwidacji ignorancji i analfabetyzmu wraz z ułatwianiem dostępu do wiedzy naukowo-technicznej i nowoczesnych metod nauczania.¹⁴⁹

Konwencja akcentuje konieczność zapewnienia skutecznej ochrony dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji lub karania,¹⁵⁰ torturami albo nieludzkim bądź poniżającym traktowaniem,¹⁵¹ uznania praw dziecka

¹³⁹ Ibidem, art. 29 pkt 1 b).

¹⁴⁰ Ibidem, art. 29 pkt 1 c).

¹⁴¹ Ibidem, art. 29 pkt 1 d).

¹⁴² Ibidem, art. 29 pkt 1 e).

¹⁴³ Ibidem, art. 28 pkt 1 a).

¹⁴⁴ Ibidem, art. 28 pkt 1 b).

¹⁴⁵ Ibidem, art. 28 pkt 1 c).

¹⁴⁶ Ibidem, art. 28 pkt 1 d).

¹⁴⁷ Ibidem, art. 28 pkt 1 e).

¹⁴⁸ Ibidem, art. 28 pkt 2.

¹⁴⁹ Ibidem, art. 28 pkt 3.

¹⁵⁰ Ibidem, art. 2.

¹⁵¹ Art. 37, pkt a) Konwencji Praw Dziecka.

do wolności myśli, sumienia i religii¹⁵² wraz z szacunkiem dla praw i obowiązków rodziców wynikających z ukierunkowania dziecka w sposób zgodny z jego zdolnościami,¹⁵³ praw dziecka do wyrażania swoich poglądów,¹⁵⁴ z uwzględnieniem jego wieku i stopnia dojrzałości¹⁵⁵ oraz praw do korzystania z wolności poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji, w formie ustnej, pisemnej, za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu zgodnie z wyborem dziecka.¹⁵⁶

Korzystanie przez dziecko z tych wolności może podlegać – w myśl Konwencji – ograniczeniom przewidzianym przez prawo, bądź w celu ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku publicznego, publicznego zdrowia i moralności, a także podstawowych praw i wolności innych osób.¹⁵⁷

Konwencja podkreśla, że państwa powinny zadbać o otwartość i dostępność nauki poprzez rozwijanie sieci szkolnictwa, uszanowanie swobód osób i instytucji w zakresie tworzenia i prowadzenia szkół wraz z poszanowaniem ideału wychowawczego oraz przestrzeganiem minimalnych standardów edukacyjnych zatwierdzonych przez państwo.¹⁵⁸

W Uwagach Ogólnych Komitetu Praw Dziecka, dotyczących ogólnych środków urzeczywistniania Konwencji Praw Dziecka istnieje zapis, iż w kwestii urzeczywistniania praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych Konwencja obliguje państwa do podjęcia środków dostępnych w danym państwie w maksymalnym zakresie,¹⁵⁹ nadania realności prawom dzieci oraz zapewnienia dzieciom ochrony i opieki koniecznej dla ich dobrobytu, biorąc pod uwagę prawa i obowiązki rodziców.¹⁶⁰ W sytuacji braku zasobów – zdaniem Komitetu – istnieje konieczność wprowadzania koncepcji „postępowego urzeczywistniania” praw, biorąc pod uwagę współdziałanie międzynarodowe.¹⁶¹ Komitet jest zdania, iż państwa winny wprowadzać właściwą politykę, programy, tworzyć odpowiednie służby, powoływać organy do spraw dzieci, w tym rzeczników stojących na straży realizacji i ochrony ich praw.¹⁶²

Spośród standardów europejskich, obowiązujących w polskiej szkole, podejmujących problem ideału edukacyjnego i prawa do nauki, na uwagę zasługuje Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r., ratyfikowana przez Polskę 19 stycznia 1993 r.,¹⁶³ która wraz z Protokołem I do Europejskiej Konwencji o Ochronie

¹⁵² Ibidem, art. 14 pkt 1.

¹⁵³ Ibidem, art. 14 pkt 2.

¹⁵⁴ Ibidem, art. 12.

¹⁵⁵ Ibidem, art. 12 pkt 1.

¹⁵⁶ Ibidem, art. 13 pkt 1.

¹⁵⁷ Ibidem, art. 13 pkt 2, 14 pkt 3.

¹⁵⁸ Ibidem, art. 29 pkt 2.

¹⁵⁹ Uwagi Ogólne nr 5(2003) Komitetu Praw Dziecka „Ogólne środki urzeczywistniania Konwencji Praw Dziecka” *CRC/GC/2003/5*, s. 2.

¹⁶⁰ Ibidem, s. 3.

¹⁶¹ Ibidem, s. 4.

¹⁶² Ibidem, s. 5.

¹⁶³ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r., w: Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 20 marca 1952 r., ratyfikowanym przez Polskę 10 października 1994 r.¹⁶⁴, gwarantuje poszanowanie praw i wolności dzieciom i ich rodziców. Konwencja powołując się na prawa i wolności ujęte w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹⁶⁵ potwierdza konieczność realizacji praw człowieka i podstawowych wolności.¹⁶⁶ Zakaz tortur,¹⁶⁷ prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego,¹⁶⁸ wolność myśli, sumienia i wyznania,¹⁶⁹ wyrażania opinii¹⁷⁰ zawarte w Konwencji wraz z prawem do nauki, o którym mówi Protokół I¹⁷¹, potwierdzają prawa zawarte w dokumentach systemu uniwersalnego. Prawo do nauki, o którym mówi art. 2 Protokołu podkreśla, że nikt nie będzie nauki pozbawiony, zaś wykonując funkcje edukacyjne, państwa winny szanować prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi.

Zdaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, postanowienia art. 2 Protokołu I stosuje się do wszelkich funkcji państwa w zakresie wychowania i nauczania wraz ze zobowiązaniem państwa do poszanowania przekonań religijnych i filozoficznych rodziców w ramach państwowego programu edukacyjnego.¹⁷² W zakres kompetencji państwa wchodzi ustalenie i zaplanowanie państwowych programów edukacyjnych oraz nauczania o charakterze religijnym lub filozoficznym w sposób zgodny z oczekiwaniami rodziców dzieci.¹⁷³

Trybunał jest zdania, że postanowienie art 2 Protokołu implikuje w sobie zobowiązanie państwa do wypełniania funkcji w zakresie wychowania i nauczania oraz przekazywania wiedzy w sposób obiektywny, krytyczny i pluralistyczny, bowiem obowiązkiem państwa jest poszanowanie przekonań religijnych i filozoficznych rodziców oraz zakaz indoktrynacji.¹⁷⁴ Zapewnienie pluralizmu w edukacji jest istotne dla zachowania demokratycznego społeczeństwa,¹⁷⁵ gdyż postanowienie art 2 Protokołu I ma na celu zapobieganie

¹⁶⁴ Protokół Nr 1 do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 20 marca 1952 r., w: Dz. U. z 1995 r. nr 36 poz. 175.

¹⁶⁵ Preambuła Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Ibidem, art. 3.

¹⁶⁸ Ibidem, art. 8.

¹⁶⁹ Ibidem, art. 9.

¹⁷⁰ Ibidem, art. 10.

¹⁷¹ Art. 2 Protokołu Nr 1 do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

¹⁷² *Sprawa Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen przeciwko Danii*, wyrok z dnia 7 grudnia 1976 r., pkt 51, w: T. Jasudowicz, *Wolność religii. Wybór materiałów. Dokumenty. Orzecznictwo*, Toruń 2001, s. 195.

¹⁷³ *X. i Y. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*. Skarga nr 7527/76 – Decyzja z 5 lipca 1977 DR11, s. 147 i n.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ *40 Matek przeciwko Szwecji*. Skarga nr 6853/74 – Decyzja z 9 marca 1977, DR 9, s. 27 i nast., w: T. Jasudowicz, op. cit., s. 196.

indoktrynacji dzieci oraz „propagandzie ideologicznej”, której rodzice nie akceptują. Metody dyscyplinarne oraz inne środki praktyczne, dotyczące administrowania szkołą, nie dotyczą religijnych czy filozoficznych przekonań dziecka.¹⁷⁶

Trybunał potępiając nawet drobne formy karcenia cielesnego,¹⁷⁷ podkreśla konieczność stosowania środków dyscyplinarnych, pozbawionych nadużyć i przemocy wobec dzieci.¹⁷⁸ Kwestia wymierzania kar cielesnych w szkołach powinna być zbadana dogłębnie gdyż – zdaniem Trybunału – jest to zagadnienie złożone i nie zawsze może być rozważane na podstawie art. 2 Protokołu I, zważywszy, iż w niektórych państwach wymierzanie kar cielesnych stanowi nadal część polityki edukacyjnej.¹⁷⁹ Trybunał podkreśla, iż w okolicznościach, w których państwo zapewnia i organizuje przymusową naukę, ponosi ono odpowiedzialność za postępowanie władz szkolnych, a także nauczycieli, w szczególności zaś za wymierzanie kar cielesnych tam, gdzie stanowi to część polityki edukacyjnej.¹⁸⁰ Trybunał podkreślił, iż wychowanie dzieci stanowi sumę działań, poprzez które dorośli dążą do wdrożenia swych wierzeń, obyczajów i innych wartości.¹⁸¹

Standardem europejskim obowiązującym polską oświatę, zawierającym gwarancje uzupełniające prawo dziecka do nauki należą postanowienia Europejskiej Karty Socjalnej z 18 października 1961 r., ratyfikowanej przez Polskę w 1997 r.¹⁸² Karta zawiera regulacje dotyczące praw dzieci i młodzieży do ochrony, ustalając wiek piętnastu lat jako minimalny dopuszczający do zatrudnienia dziecka, z wyjątkiem prac lekkich, nieszkodliwych dla zdrowia, moralności lub nauki,¹⁸³ podkreśla konieczność zapewnienia, by osoby podlegające obowiązkowi szkolnemu były zatrudniane w pracy umożliwiającej im pełne korzystanie z edukacji¹⁸⁴, oraz żeby osobom zatrudnionym poniżej osiemnastego roku życia przysługiwał roczny urlop płatny.¹⁸⁵ Karta dostrzega konieczność specjalnej ochrony dzieci i młodzieży przed niebezpieczeństwami fizycznymi i moralnymi, na jakie dzieci i młodzież mogłyby być narażone, podkreślając w szczególności ochronę przed niebezpieczeństwami,

---

¹⁷⁶ *Grace Campbell przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*. Skarga nr 7511/76 – Decyzja z 15 grudnia 1977 DR 12, s. 49 i nast., w: *Ibidem*, s. 54–55.

¹⁷⁷ *Seven individuals v. Sweden*, Adm. Dec., 13 May 1982, w: T. Jasudowicz, *Prawa rodziny. Prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych. Orzecznictwo Strasburskie*, Toruń 1999, s. 125.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ *Grace Campbell przeciwko Zjednoczonemu Królestwu...*, s. 58–59.

¹⁸⁰ *J. Y. Cosans i J. S. Cosans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*. Decyzja z 15 grudnia 1977, DR 12, s. 140 i nast., s. 148–150, w: T. Jasudowicz, *Wolność religii*, s. 203.

¹⁸¹ G. Cohen – Jonatan, *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, Paris 1989, s. 498.

¹⁸² Europejska Karta Socjalna z 18 października 1961 r., w: Dz. U. z dnia 29 stycznia 1999r., Nr 8, poz. 67.

¹⁸³ *Ibidem*, art. 7 pkt 1.

¹⁸⁴ *Ibidem*, art. 7 pkt 3.

¹⁸⁵ *Ibidem*, art. 7 pkt 7.

wynikającymi bezpośrednio bądź pośrednio z ich pracy.¹⁸⁶ Zgodnie z orzecnictwem Komitetu Niezależnych Ekspertów, ochrona dzieci dotyczy niebezpieczeństw wynikających z pracy¹⁸⁷ oraz wszelkich niebezpieczeństw fizycznych i moralnych, na jakie dzieci i młodzież mogłyby być narażone.¹⁸⁸

Podjmując próbę porównania postanowień dotyczących ideału można dostrzec bogactwo norm standardów europejskich i systemu uniwersalnego. Zważywszy, iż transformacja ustrojowa 1989 r. przeobraziła pojęcie ideału, a reformy szkolnictwa osiągały w kolejnych fazach różne stadia rozwoju, władze oświatowe zobligowane zostały do stopniowego wprowadzania nowych kierunków polityki szkolnej, związanych z eliminacją politycznej i ideologicznej indoktrynacji, wdrażaniem nowatorskich programów nauczania, innowacji pedagogicznych oraz uszanowaniem praw rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami.¹⁸⁹ Na uwagę zasługuje istotna rola Kościoła katolickiego, posiadającego w Polsce szczególną pozycję i znaczący wpływ na życie społeczne i nauczanie religijne młodych Polaków.¹⁹⁰ Ważne zadanie Kościoła uwarunkowane jest zarówno względami historycznymi, jak i faktem, iż około 90 % polskiego społeczeństwa to katolicy,¹⁹¹ a wychowanie religijne kojarzy się z patriotyzmem, odwagą i miłością do ojczyzny.

Zdaniem Komitetu Praw Człowieka, problematyka praw człowieka widoczna jest w polskim szkolnictwie,¹⁹² na lekcjach religii nie występuje zjawisko faworyzowania wyznań,¹⁹³ znamiona pewnej dyskryminacji dotyczą tylko wprowadzania dni wolnych od zajęć szkolnych w święta,¹⁹⁴ dyscyplina szkolna stosowana jest zgodnie z ludzką godnością dziecka, jednak skuteczną egzekucję przepisów zakazujących stosowania kar cielesnych w szkołach winno wzmocnić – zdaniem Komitetu – zwiększenie roli nadzoru pedagogicznego. Komitet podkreśla, iż niezbędne jest w szkołach objęcie nadzorem bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki, wyeksponowanie problematyki przestrzegania praw ucznia, konsekwencje w przypadku nieusunięcia przez dyrektora uchybień, dożywianie głodnych dzieci w szkole w celu zapewnienia im prawidłowych warunków rozwoju,¹⁹⁵ dofinansowywanie podręczników szkolnych dla dzieci niewidomych bądź słabosłyszących,¹⁹⁶ właściwa realizacja programu medycyny szkolnej,¹⁹⁷ wprowadzenie edukacji seksualnej w szkołach wraz z profilaktyką przemocy w rodzinie

¹⁸⁶ Ibidem, art. 7 pkt 10.

¹⁸⁷ Conclusions I, s. 41., w: T. Jasudowicz, *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w systemie Europejskiej Karty Socjalnej. Orzecznictwo Komitetu Niezależnych Ekspertów*, Toruń 1999, s. 180.

¹⁸⁸ Conclusions XII–1, s. 135., w: ibidem, s. 192.

¹⁸⁹ Wielka Encyklopedia PWN, Tom 21, Red: J. Wojnowski, Warszawa 2004, s. 456.

¹⁹⁰ *Realizacja...*, s. 116–117.

¹⁹¹ Ibidem, s. 117.

¹⁹² Ibidem, s. 26.

¹⁹³ Ibidem, s. 122.

¹⁹⁴ Ibidem, s. 123.

¹⁹⁵ Ibidem, s. 140–141.

¹⁹⁶ Ibidem, s. 141.

¹⁹⁷ Ibidem, s. 142.

i przemocy seksualnej wobec dzieci,¹⁹⁸ w także opracowywanie programów dotyczących wychowania i profilaktyki dzieci i młodzieży.¹⁹⁹

Reasumując, elementy ideału związane zarówno z dostępnością, wydolnością, akceptowalnością, jak i adaptowalnością zauważalne są w systemie polskiej oświaty, jednak konieczność udoskonalania, ciągłego wzbogacania standardów edukacyjnych w imię przyjętych ideałów wolności i demokracji oraz rozwiązań dotyczących dyscypliny i bezpieczeństwa w szkołach stymulują do podejmowania dalszych działań. Ideał związany z pluralistyczną wizją przyszłości, otwarty na rozwój winien korelować z bezpieczeństwem ekonomicznym, z pozycją społeczną i materialną rodzin, dostępem do edukacji wszystkich bez różnicy, walką z przemocą, mobbingiem, agresją i uzależnieniami wśród dzieci i młodzieży, walką z niedożywieniem dzieci i dbałością o ich zdrowie. Niewłaściwy rozwój bowiem obniża szanse edukacyjne,²⁰⁰ a tym samym ogranicza możliwości pełnego rozwoju osobowości.

Warto w tym miejscu wspomnieć o konieczności wdrażania międzynarodowo ustalonych celów edukacji, gdyż pewne elementy rozwoju, widoczne w polskiej oświacie, nie wystarczą do udźwignięcia ciężaru wychowania młodego pokolenia Polaków w duchu poszanowania praw człowieka, poczucia tożsamości narodowej i patriotyzmu. Porównując na przestrzeni lat ewolucję ideału, można z powodzeniem wspomnieć o swego rodzaju rewolucji poczynając od systemu socjalistycznego Antoniego Makarenki, a skończywszy na dzisiejszym zarysie ideału demokratycznego, funkcjonującego w polskim szkolnictwie. Widoczny jest postęp, małymi kroczkami *gonimy* Europę mimo iż funkcjonujemy w niej od zawsze, nie dane nam było czuć się Europejczykami. „Żelazna kurtyna” bowiem zmieniła wiele w polskiej mentalności, przeobraziła polskie społeczeństwo na długie lata, izolując je od postępowych rozwiązań. Konieczne jest zatem nadrobienie strat, wyzbycie się zakorzenionych w narodzie kompleksów i chociaż zmiany są widoczne, jest jeszcze wiele do zrobienia w polskiej oświacie, w dostosowaniu naszego systemu do norm europejskich.

TITLE: IDEALS OF EDUCATION IN POLAND AFTER SECOND WORLD WAR – EVOLUTION OR REVOLUTION?

Key words: communist ideology, political transformation, pluralism. aims of education, ideal educational, right to education, children's rights.

Summary

The historical evolution of the ideal of educational reform was accompanied by her Polish People's Socialist Republic of stereotypes and Polish, which since 1989 operates as a democratic country. The interpretation of the concept of the ideal, educational methods, content, forms

¹⁹⁸ Ibidem, s. 144–145.

¹⁹⁹ Ibidem, s. 145.

²⁰⁰ Ibidem, s. 141.

---

and educational goals adopted by the Polish pedagogy in different periods of history has become a major problem in both the quasi-totalitarian society with influence of ideological doctrine of the Association of Soviet Socialist Republics, as well as a democratic society where the dignity of each man has become a universally applicable. Rejecting pluralism in education sciences closely related to the pedagogy of the socialist system as the only legitimate knowledge about the upbringing of a totalitarian society led to isolation, the effects are visible today. The need to make up for losses in the adaptation of our education system to European standards is a priority for the Polish education. Perfection teaching in the Polish school has evolved, even though the building blocks are slightly visible.